

ORDENE TIL ET LEVD LIV

Av Ingunn Eriksen

”Man kan si at man skal dø, bli hengt, men ikke at man har blitt hengt.”

Ruth Meiers dagbok, 24. januar 1937, Wien

Dagboken til Anne Frank var den første dagboken jeg leste, som ikke var min egen. I høst ble jeg grepet på nytt. Ruth Meier, atten år og alene, kom til Norge som jødisk flyktning i januar 1939 etter at hun overlevde Krystallnatten i Wien. Hun etterlot seg dagbøker som hun skrev fra hun var tolv år til hun endte i gasskammeret i Auschwitz 22 år gammel. Dagbøkene testamenterte hun til Gunvor Hofmo med et brennende ønske om å få dem publisert. Venninnen Hofmo tryglet sitt eget forlag, Gyldendal, om å utgi utdrag av dagbøkene, men forlaget mente at de var for private. Dette til tross for at Dreyers forlag året før hadde publisert Anne Franks dagbok. Nå har Jan Erik Vold fått Gyldendal til å snu. Han har oversatt og tilrettelagt bøkene. Jeg kjøpte de "private" ordene til Norges Anne Frank på en presentasjon Vold holdt om boka en dag i høst.

«Når jeg tenker på det nå, var det en drøm. Tyskerne er over meg igjen! Denne tanken slår meg iblant. Jeg tenker på tyskerne mer som en naturkatastrofe enn som mennesker.»

Ruth Meiers dagbok, 10. april 1940, Seterstøa

Under presentasjonen av dagbøkene fortalte Vold at Norge ikke må, og skal ikke få glemme det mørkeste i vår historie, vårt overgrep mot menneskeheten – vi er skyldige i at 532 jøder ble sendt til Auschwitz. På innsiden av permene til boka finner vi bevis for udåden. Der står dødslisten over jødene som skulle bli arrestert og sendt til Auschwitz. Ruth er nummer 52 på listen. Til slutt sendte han en bønn til forsamlingen. Stemmen hans skalv. Han sa: ”Hvis det er noen som vet om hvilke politimenn som var med på denne aksjonen, vær så snill å ta kontakt med meg. Det er ingen i politiet som vil snakke om dette. De må ha inngått et taushetsløfte. Nå er det på tide å stå fram!” Ordene hans brakte fram kollektiv skyldfølelse i forsamlingen. Bortsett fra hos en. En ung kvinne sov - hun har samme alder som Ruth da hun ble ført bort for å bli sendt rett inn i gasskammeret. Hodet hvilte på armene som hun hadde plassert på stolryggen. Hun dormet seg gjennom hele foredraget til Vold. Jeg var flau på hennes vegne. På tungen min brant Arnulf Øverlands ord:

**- Du må ikke sove! Du må ikke sove!
Du må ikke tro, at du bare har drømt!
Igår blev jeg dømt.
I natt har de reist skafottet i gården.
De henter mig klokken fem imorgen!**

Fikk ungjenta med seg at Ruth ble hentet klokken tre om natten? At Gunvor Hofmo kastet seg mot soldaten foran Ruth mens hun skrek til han at Ruth var hennes venninne. Jeg tror ikke det.

Etter å ha lest både Anne Franks og Ruth Meiers dagbok, så er det jeg som nå bærer på skriket som Gunvor Hofmo skrek. Anne og Ruth var mest opptatt av å skildre hverdagen sin, forholdet til sine nærmeste, sine småforelskelser, maten de drømte om å spise når krigen var over. Jeg rystes over det som ikke står på linjene. Det er jo forferdelig. Krigen er grusom. Mellom linjene står smertens språk skrevet. Jeg er smertelig klar over at det er lettere for meg, seksti år etter annen verdenskrig å være den som tviholder på kamplysten, når jeg ikke er en del av kampen som utkjemper.

"Når man ikke har noen himmel, så skulle man tro det var fordi man skal leve på jorden. 21 år gamle har vi alle resignert. Resignert overfor livet slik det er, resignert overfor volden, uretten, krigen"

Ruth Meiers dagbok, 24. desember 1941, Lillestrøm (såkalt julaften)

I resignasjonen til Anne og Ruth ligger det likevel et livskraftig håp. De hadde begge en begrunnelse for å skrive dagbok. Det spesielle med dagbøker, er at det som oftest er kun en mottaker av teksten, nemlig skriveren selv. For Anne er dagboken en erstatning for venninnen hun ikke hadde. Hun ville skrive ned alt hun ikke våget å fortelle til noen. Hennes kjære dagbok, Kitty, skulle bli en god støtte for henne. Men i løpet av de to årene hun skriver, så bestemmer hun seg for å bruke dagboken som kilde for en bok hun vil skrive om krigen etter krigens slutt. Ruth lindret også smerten og ensomheten med å skrive. Til tross for at hun var bare tolv år da hun startet, så hadde hun et reflektert forhold til sine skriverier. Hun mente det finnes to slags mennesker som skriver dagbok. Noen skriver virkelig ut fra en indre stemning. Andre med det dulgte håp at dagboken en gang blir oppdaget av en ukjent muse og vil gjøre sensasjon som prakt eksempelpå hun vet ikke hva for slags jomfruelige og ømtålige følelser. Hun erkjente at hun iblant tilhørte den første gruppen av dagbokskrivere, i blant den siste. Mest av alt var trangen til å si at 'jeg har levd'

"Jeg vil ikke bare ramle ned fra kanten som en skrue fra en maskin. Folk forsvinner. Jeg vil leve! Og etterlate meg et dokument som viser at jeg har levd."

Ruth Meiers dagbok, 16. oktober 1934, Wien

Hvem har vel ikke sett dagbøker med spinkel hengelås? Det aller dyrebareste gjemt bort innerst i skuffer vekk fra nysgjerrige hender, eller under puta i en ungpikes seng? Hemmelige bøker stukket bort i mørke kriker og kroker. Private. Vonde om andre finner. Noe av de mest intime tekster som er. Men dersom dagbokforfatteren *ønsker* at andre skal få ta del i hendelser, tanker og følelser som vitner om et levd liv, skrives de med samme oppriktighet som dagbøkene ment kun for skriverens egne øyne? Kan de gi et sannferdig innblikk i et annens liv?

Jan Erik Vold sto overfor valget mellom å skrive en biografi basert på dagbøkene til Ruth Meier, eller å gi ut dagbøkene slik de er. Han valgte å gi ut dagbøkene slik Ruth ønsket at Gunvor Hofmo skulle få det til. For Ruth var dagbøkene bidrag til å dokumentere eget liv. Vold har i tillegg støttet seg til bl.a. brevveksling mellom Ruth og søsteren og intervjuer. Det han har sanket av faktaopplysninger har han brukt for å oppklare ting i dagbøkene som kan være vanskelige å forstå for utenforstående. Ruths selvsensur kommer fram i dagbøkene. Hun skriver at hun velger ut hvilke situasjoner hun skal skrive om, hvilke følelser som hun skal avdekke og hvilke tanker som skal festes på arket. I en biografi ville biografen gått til andre kilder enn dagbøkene for å utfylle faktagrunnlaget enn det Vold gjør i *Ruth Meiers dagbok*. Vold kommer inn kun som en kommentator. Han gir et sammendrag av hva den enkelte dagbok inneholder, det er åtte av dem. Han kommer med noen utfyllende opplysninger, og med noen antakelser av hva som har skjedd med dagbøkene som mangler. Jeg oppfatter han som en veiviser som brenner for at Ruth skal få fortalt om sitt liv og ta den plassen hun fortjente å ha før hun ble likvidert.

Ruth nevner i dagbøkene at hun skriver for barnslig. Hennes målsetting er å bare skrive det vesentlige og det betydningsfulle. Hun håner seg selv når hun gang på gang faller i fellen for å bruke dagbøkene til betroelser om venninnekrangler, småforelskelser og hva mama eller hennes kjære pappa, pupi, har sagt og gjort. Likevel fortsetter hun å formidle seg med vissheten om at dagbøkene en dag kan bli utgitt, lest av fremmede. Hun vil bli forfatter. Dagbøkene er likevel ikke det som skal gjøre henne til forfatter, dagbøkene skal vitne om hennes liv – som betydningsfull betydningsløs jødisk jente, og senere kvinne, en flyktning i eget land og til sist en flyktning i fremmed land. I fortvilet raseri over drapene og overgrepene kjenner hun på trangten til å skyte ned de tyske soldatene én for én uten å blunke. Andre ganger er hun mer preget av det blikket hun har for hva som befinner seg under uniformene. Alt fester hun på papiret. Hun vet at i sin nåtid er hun stemmeløs i alle betydninger av ordet - kun ved sin død og når dagbøkene blir publisert, vil hennes liv bli et vitnesbyrd om et levd liv.

Tyske soldater

Også de tyske soldatene har dype stemmer når de går sammen med piker, som langsomt får en vårveld til å tindre. Når hendene deres ber om kjærlighet er de tyske soldatene ikke mordere, de er guttunger som står i strålende nakenhet og smiler uskyldig. Og pikene smiler også skamløst, drømmende. Aldri noen gang har det vært så tydelig som nå, det å være menneske.

Ruth Meiers dagbok, 4. april 1941, Lillestrøm

Fra første stund har Ruth Meier vært bevisst på tendensen til å fylle dagbøkene med sentimentalitet. Hun har observert at kvaliteten på hva hun skriver kan være påvirket av hva

hun skriver med og hva hun skriver på: ”Det kommer helt an på dagbokens innbinding, papir osv. hvis arkene er av håndgjort bøttepapir og innbindingen i safranlær, så skriver jeg straks i en tilsvarende høytidlig stemning som bare vil resultere i tåpeligheter. Skriver man på ubehandlet papir med blyant i et vanlig skrivehefte, kan man håpe på at det som blir skrevet ikke bare er sludder og vås.” Anne Frank har ikke noe annet enn en fyllepenn og en notisbok å skrive i. I de tilfeller Anne Frank opplever sin egen tekst å være på kanten av det saklige, skriver hun et etterskrift. at hun har skrevet det hun har skrevet mens hun fremdeles var på kokepunktet.

En jødisk pike som ikke etterlot seg noen dagbok, var Kathe Lasnik. Ordene som gjør at vi i dag kjenner til hennes liv, skrev hun da hun som 15-åring svarte på spørreskjema for jøder i Norge. På spørsmålet ”Når kom De til Norge?”, skrev hun ”Alltid vært i Norge”. Fjorten dager senere ble hun sendt til gasskammeret i Auschwitz. Forfatteren Espen Søybye ble så grepet av denne lille setningen, at han har skrevet biografien *Kathe – alltid vært i Norge*. Dagbøkene til Anne og Ruth gir oss subjektive beskrivelser av livet under krigen, og hvor subjektiviteten leder oss til å forstå noe av det allmenne i deres undertrykte liv. Kunne Søybye velge en helt objektiv framstilling av Kathes liv og likevel klare å si noe om hennes subjektive liv? Mesteparten av kildene fant han som utfyllingsblanketter og lignede i knusktørre arkiver, langt fra det som Anne Frank kaller ”en skolepikes hjerteutgyvelser”. Søybye gir en pinlige nøyaktige kildetro beskrivelsen av livet hennes, hvor fraværet av kilder blir et viktig poeng. Han lar mangelen på kilder stå som åpne rom og det er disse tomrommene og manglende tolkninger av dem som bære livshistorien til Kathe frem. Livet hennes ble nitidig nøstet opp, men uten at vi vet hva hun tenkte, følte og drømte om.

*Det er den draumen
Det er den draumen me ber på
at noko vidunderlig skal skje,
at det må skje -
at tidi skal opna seg,
at hjarta skal opna seg,
at dører skal opna seg,
at kjeldor skal springa -
at draumen skal opna seg,
at me ei morgonstund skal glida inn
på ein våg me ikkje har visst um.*

Olav H. Hauge

Litteratur:

- Vold, Jan Erik (2007) *Ruth Meiers dagbok. En jødisk flyktning i Norge*. Oslo: Gyldendal
Frank, Anne. (1952) *Anne Franks dagbok*. Oslo: Dreyers forlag.
Søybye, Espen (2003) *Kathe – alltid vært i Norge*. Oslo: Oktober forlag
Øverland, Arnulf. (1937) *Du må ikke sove*. Den røde front: dikt. Oslo: Tiden
Hauge, Olav H.(1966) *Det er den draumen* i *Dropar i austavind*: dikt. Oslo: Norges boklag